

Μάθημα 4ο: Ελευθερία και Κράτος στον Χέγκελ

Διδάσκων:
Βαγγέλης Παπαδημητρόπουλος

Σκοπός του μαθήματος

Η κατανόηση των βασικών στοιχείων της έννοιας της ελευθερίας στον Χέγκελ

Το κοινωνικο-ιστορικό και φιλοσοφικό πλαίσιο της σκέψης του Χέγκελ

Η σύλληψη της **ελευθερίας** ως φιλοσοφικής και κοινωνικοπολιτικής έννοιας εντάσσεται στο κοινωνικο-ιστορικό και φιλοσοφικό πλαίσιο της **Γαλλικής Επανάστασης και του Διαφωτισμού**.

Επιρροές: αρχαία ελληνική φιλοσοφία, ρομαντισμός, γερμανικός ιδεαλισμός

Γερμανικός ιδεαλισμός Καντ, Φίχτε, Σέλλινγκ, Χέγκελ > καταπιάνεται με την ιδέα της ελευθερίας στο επίπεδο της φιλοσοφικής επεξεργασίας του Λόγου.

Η ελευθερία ως απροσδιοριστία (Φίχτε) και αυτοπροσδιορισμός (Καντ) του Λόγου.

Το έργο του Χέγκελ (1770-1831)

- Φαινομενολογία του Πνεύματος (1807) > γνωσιολογία (τι είναι η γνώση;), επιστημολογία (τι είναι η επιστήμη;)
- Λογική (1812) > λογική (τι είναι η σκέψη;), οντολογία (τι είναι το ον;)
- Φιλοσοφία του Δικαίου (1820) > πολιτική φιλοσοφία (τι είναι καλό και κακό;)

Βασικές προκείμενες της φιλοσοφίας του Χέγκελ

- Ιδεαλισμός (;) = το Ον είναι υποκείμενο > Παν-λογισμός
- Διαλεκτική των αντιθέτων = η πραγματικότητα είναι συνάρθρωση αντιθέτων > η ουσία του υποκειμένου εκδιπλώνεται στην πραγματικότητα ως μια ενοποίηση αντιθετικών δυνάμεων > φιλοσοφία της άρνησης και της διαφοράς ≠ θετικισμός (;)
- Ο Λόγος ως η ενοποίηση των αντιθέτων, του υποκειμένου με το αντικείμενο
- Λόγος > γνώση > ελευθερία > υποκείμενο > πνεύμα > Ιδέα > Νόμος > Κράτος
- Η Γαλλική Επανάσταση εξήγγειλε την τελική επικράτηση του Λόγου πάνω στην πραγματικότητα
- Το πνεύμα έχει αποκτήσει τη συνείδηση της ελευθερίας του και έχει γίνει ικανό να απελευθερώσει τη φύση και την κοινωνία.
- Η ιστορία είναι η λογική αυτοεκτύλιξη του απόλυτου πνεύματος του υποκειμένου στην Ιδέα του Κράτους.

Ο Χέγκελ συναντά τον Καντ στην προσπάθειά τους να κατασκευάσουν **την καθοριστική ενότητα ενός απόλυτου ειδέναι**. Απέναντι, όμως, στην προσπάθεια του Καντ να διαχωρίσει το υποκείμενο από το αντικείμενο, τη μορφή της γνώσης από το περιεχόμενό της, ο Χέγκελ προέβαλε τη **σύνθεση υποκειμένου και αντικειμένου στη διαλεκτική βάση της καθορισμένης άρνησης** που υποστασιοποιείται στην **ιστορική πορεία ενσάρκωσης του λόγου σε πνεύμα**.

Στον Χέγκελ, ο λόγος ταυτίζεται με την ιστορική πραγματικότητα στη βάση της κριτικής αντιπαράθεσης της έννοιας και του αντικειμένου με τελικό σκοπό την **ενότητα της ταυτότητας και της διαφοράς που θα είναι η ελευθερία**.

Άρνηση, διαφορά

«Η σκέψη, πράγματι, είναι κατ' ουσίαν **η άρνηση** αυτού που βρίσκεται άμεσα ενώπιόν μας».

Τι εννοεί με την «άρνηση», την κεντρική κατηγορία της διαλεκτικής;

Η άρνηση δεν είναι μόνο μια κριτική της κονφορμιστικής λογικής, η οποία αρνείται την **πραγματικότητα των αντιφάσεων**, είναι και μια κριτική της δεδομένης κατάστασης πάνω στις δικές της λογικές βάσεις - μια κριτική του κατεστημένου συστήματος ζωής που αρνείται τις ίδιες του τις υποσχέσεις και δυνατότητες. > **πολιτική σημασία**

Γνωσιολογία

Κατ' αίσθηση βεβαιότητα > αντίληψη > νόηση > συνείδηση > αυτοσυνείδηση > λόγος > ιδέα > πνεύμα

Άρνηση αντικειμένου και Εγώ > ανάπτυξη της συνείδησης

Το πράγμα είναι καθεαυτό ενότητα και διαφορά.

Εμφάνεια ≠ Ουσία των πραγμάτων > νόηση.

Η αλήθεια της νόησης είναι η αυτοσυνείδηση, η οποία είναι και η ουσία των πραγμάτων.

Αυτοσυνείδηση + άλλη αυτοσυνείδηση > είναι-για-τους-άλλους > διαμεσολάβηση της εργασίας > κύριος και δούλος

Οντολογία

Τα αντικείμενα «περιλαμβάνουν» την υποκειμενικότητα στην ίδια τη δομή τους > **Ιδεαλισμός ≠ Ρεαλισμός**

Τι (ή ποιός) είναι λοιπόν αυτή η υποκειμενικότητα που, με κυριολεκτική σημασία, συνιστά τον αντικειμενικό κόσμο; Ο Χέγκελ απαντά με μια σειρά όρων που δηλώνουν το υποκείμενο στις διάφορες εκδηλώσεις του: Σκέψη, Λόγος, Πνεύμα, Ιδέα.

Οντολογία, Υποκείμενο, Ιστορία

Η πραγματικότητα είναι το συνεχώς ανανεούμενο αποτέλεσμα της λειτουργίας της ύπαρξης - της συνειδητής ή ασυνείδητης λειτουργίας κατά την οποία «αυτό που είναι» γίνεται «άλλο»· και η ταυτότητα δεν είναι παρά η συνεχής άρνηση της ατελούς υπάρξεως, το υποκείμενο που διατηρεί τον εαυτό του κατά τη μετάβαση του στην κατάσταση του «άλλου». Συνεπώς κάθε πραγματικότητα είναι μια πραγμάτωση - μια εξέλιξη της «υποκειμενικότητας». Αυτή η τελευταία «βρίσκει τον εαυτό της» μέσα στην ιστορία, όπου η εξέλιξη ενέχει ένα λογικό περιεχόμενο· ο Χέγκελ ορίζει αυτό το περιεχόμενο ως «πρόβαση στη συνείδηση της ελευθερίας».

Η ελευθερία ως κατηγορία του Λόγου

Ο λόγος προϋποθέτει την ελευθερία, δηλαδή τη δύναμη να ενεργεί σύμφωνα με τη γνώση της αλήθειας, τη δύναμη να διαμορφώνει την πραγματικότητα σύμφωνα με τις δυνατότητές του.

Η ελευθερία με τη σειρά της προϋποθέτει το λόγο, γιατί μόνο η κατανόηση της γνώσης καθιστά ικανό το υποκείμενο να αποκτήσει και να ασκήσει αυτή τη δυνατότητα. **Λόγος > γνώση > ελευθερία**

Ο λόγος καταλήγει στην ελευθερία και η ελευθερία είναι ακριβώς η ύπαρξη του υποκειμένου > **η ένωση υποκειμένου και αντικειμένου (διαλεκτική)** είναι η προϋπόθεση της ελευθερίας.

Η φύση γίνεται ένα μέσο για την ανάπτυξη της ελευθερίας.

Μαρκούζε, Λόγος και Επανάσταση

Λόγος, ιστορία, ελευθερία

Λόγος και ιστορία ταυτίζονται με τελικό σκοπό την ταυτότητα νοεῖν τε και εἶναι υπό το πρίσμα του απόλυτου πνεύματος που αποτελεί και το τελευταίο στάδιο ανάπτυξης του λόγου και της a priori «εναποθηκευμένης» ελευθερίας.

Λόγος και πραγματικότητα αποτελούν μια ιστορική αντανάκλαση που αποβλέπει στην ολότητα της αυτοανάπτυξης του πνεύματος, η ουσία του οποίου έγκειται στην ελευθερία.

Η ελευθερία είναι η ουσία της ιστορίας και του πνεύματος στο μέτρο που η τελική πραγμάτωσή της θα επιφέρει το τέλος της ιστορίας και τη μετατροπή της φιλοσοφίας σε κοινωνική θεωρία και πρακτική.

Πανλογισμός και ελευθερία **ως μετασχηματισμός**

Η ελευθερία όμως είναι για τον Χέγκελ οντολογική κατηγορία: σημαίνει ότι κάποιος δεν είναι ένα απλό αντικείμενο, αλλά το υποκείμενο της ύπαρξής του, ότι δεν υποτάσσεται σε εξωτερικούς όρους, αλλά μεταμορφώνει τον κόσμο των απλών γεγονότων σε κόσμο της πραγματικότητας. Αυτός ο μετασχηματισμός είναι, κατά τον Χέγκελ, **η ενέργεια της φύσης και της ιστορίας, η εσωτερική δομή κάθε υπάρξεως.**

Ενώ η επιστημονική μέθοδος οδηγεί από την άμεση εμπειρία των πραγμάτων στη μαθηματικο-λογική τους δομή, η φιλοσοφική σκέψη οδηγεί από την άμεση εμπειρία της ύπαρξης στην ιστορική της δομή: στην αρχή της ελευθερίας.

Ελευθερία, αλλοτρίωση και κράτος

Η ελευθερία είναι η εσώτατη δυναμική της ύπαρξης, και η λειτουργία ακριβώς της ύπαρξης σε ένα μη ελεύθερο κόσμο είναι «η διαρκής άρνηση εκείνου το οποίο απειλεί να καταργήσει την ελευθερία».

Η ελευθερία είναι ουσιαστικά αρνητική: η ύπαρξη είναι αλλοτρίωση και συγχρόνως (είναι) η διαδικασία με την οποία το υποκείμενο επιστρέφει στον εαυτό του, κατανοώντας και ελέγχοντας την αλλοτρίωση.

Αυτό, για την ιστορία του ανθρώπινου είδους, σημαίνει την επίτευξη ενός «παγκόσμιου κράτους» μέσα στο οποίο το άτομο εξακολουθεί να υπάρχει σε πλήρη αρμονία με το σύνολο και μέσα στο οποίο οι συνθήκες και οι σχέσεις του ατόμου με τον κόσμο που το περιβάλλει «δεν έχουν ουσιαστική αντικειμενικότητα ανεξάρτητη από το άτομο».

Ο Λόγος ως αναπτυσσόμενη και εφαρμοσμένη ανθρώπινη γνώση - ως «ελεύθερη γνώση» - υπήρξε οργανικό στοιχείο στη δημιουργία του κόσμου μέσα στον οποίο ζούμε. Υπήρξε ακόμη οργανικό στοιχείο στη συντήρηση της αδικίας, του μόχθου και της οδύνης. Ωστόσο, στο Λόγο και μόνο στο Λόγο περιέχονται οι δυνατότητες της επανόρθωσης του.

Μαρκούζε, Λόγος και Επανάσταση

Κύριος και δούλος

Η εργασία καθορίζει την ύπαρξη ενός ανθρώπου > ο άνθρωπος οικειοποιείται και κατέχει την εργασία ενός άλλου ανθρώπου > κύριος και δούλος

Πάλη ζωής και θανάτου μεταξύ άνισων κατ' ουσίαν ατόμων, από τα οποία το ένα είναι ο κύριος και το άλλο είναι ο δούλος.

Η διαδικασία της εργασίας δεν δημιουργεί μόνο την αυτοσυνείδηση του εργάτη, αλλά και την αυτοσυνείδηση του κυρίου. Η ιδιότητα του κυρίου καθορίζεται κυρίως από το γεγονός ότι ο κύριος εξουσιάζει τα πράγματα που επιθυμεί χωρίς να δουλεύει πάνω σε αυτά.

Ελευθερία, κοινωνία, κράτος, δίκαιο

Οικογένεια > εργασία > ιδιοκτησία > δίκαιο > κράτος

Κοινωνία των ιδιωτών > ατομικιστική κοινωνία > έλεγχος και χαλιναγωγή της ελευθερίας του λόγου > έλλογο κράτος που τελεί υπό το νόμο του δικαίου

Φιλελευθερισμός > αναρχία συμφερόντων, ανορθολογισμός > η αναγκαιότητα για ένα ισχυρό και ανεξάρτητο κράτος

Το δίκαιο ως ενοποίηση των αντιτιθέμενων ατομικών συμφερόντων

Η κοινωνία των ιδιωτών δεν μπορεί να είναι ένας αυτοσκοπός διότι δεν μπορεί λόγω των εγγενών αντιφάσεων της να επιτύχει αληθινή ενότητα και ελευθερία. Τα ανταγωνιζόμενα ατομικά συμφέροντα δεν μπορούν να παραγάγουν ένα σύστημα που θα εγγυάται τη συνέχεια της ύπαρξης του συνόλου, γι' αυτό χρειάζεται να επιβληθεί πάνω σ' αυτά τα συμφέροντα μια ανεξέλεγκτη εξουσία.

Η ανεξαρτησία της κοινωνίας των ιδιωτών αποκρούεται από τον Χέγκελ και η κοινωνία των ιδιωτών τίθεται υπό την εξάρτηση του αυτόνομου κράτους. Το κυρίαρχο κράτος διαμορφώνεται σε κράτος πειθαρχίας.

Η ιδέα του κοινωνικού συμβολαίου πρέπει να αντικατασταθεί από την ιδέα του κράτους ως αντικειμενικής ολότητας. Το κράτος είναι ξέχωρο από την κοινωνία.

Η υπέρτατη εξουσία του κράτους ως αναγκαίο μέσο για να διατηρηθεί η κοινωνία της μεσαίας τάξης.

Από τη φιλοσοφική ελευθερία στην πραγματική ελευθερία

Ελευθερία είναι η αυτάρκεια και η ανεξαρτησία από κάθε “εξωτερικότητα”, μια κατάσταση στην οποία καθετί εξωτερικό κατευθύνεται από το υποκείμενο.

Η ελευθερία και η ανεξαρτησία της αυτοσυνείδησης δεν είναι παρά ένα μεταβατικό στάδιο κατά την εξέλιξη του πνεύματος προς την πραγματική ελευθερία.

Το ενσυνείδητο υποκείμενο πραγματοποιεί την ελευθερία του όχι με τη μορφή του “Εγώ”, αλλά του “Εμείς”, του συναδελφωμένου “Εμείς” που πρωτοπαρουσιάστηκε σαν αποτέλεσμα του αγώνα μεταξύ κύριου και δούλου.

Η ιστορική πραγματικότητα αυτού του “Εμείς” βρίσκει την αυθεντική της πλήρωση στη ζωή του έθνους.

Μαρκούζε, Λόγος και Επανάσταση

Δίκαιο, βούληση, ελευθερία

Το βασίλειο του δικαίου είναι το βασίλειο της ελευθερίας. Το σκεπτόμενο υποκείμενο είναι το ελεύθερο Είναι. **Η ελευθερία είναι ιδιότητα της βούλησης.** Η βούληση είναι ένας ιδιαίτερος τρόπος σκέψης που έχει μετασχηματιστεί σε πραγματικότητα και έχει γίνει πράξη.

Ολόκληρη η σφαίρα του δικαίου, το δίκαιο του ατόμου, της οικογένειας, της κοινωνίας και του κράτους, πηγάζει από, και οφείλει να εναρμονίζεται με την ελεύθερη βούληση του ατόμου.

Το δίκαιο αδιαφορεί για τις ατομικές διαφορές στην ιδιοκτησία και στον πλούτο.

Η θετική ελευθερία

Η επίτευξη της θετικής ελευθερίας απαιτεί από το άτομο να εγκαταλείψει τη μοναχική σφαίρα του ιδιωτικού του συμφέροντος και να εγκατασταθεί στην ουσία της βούλησης, που δεν αποβλέπει σε κάποιον επιμέρους σκοπό αλλά στην ίδια την ελευθερία. **Η βούληση του ατόμου πρέπει να γίνει βούληση για γενική ελευθερία.**

Η ελευθερία ως αυτοσυνείδηση, πνεύμα και νόμος του κράτους.

Το κράτος ως η πραγμάτωση της ελευθερίας.

Η ουσία του ελεύθερου κράτους είναι η σύζευξη του καθολικού με την πλήρη ελευθερία του μερικού και με την ευημερία των ατόμων > **κοινωνικοί και πολιτικοί θεσμοί**

Φιλοσοφικός ιδεαλισμός και πολιτικός ρεαλισμός Χέγκελ

Δέχεται ένα “κράτος ισχύος”, αλλά μόνο όσον υπάρχει μέσα σ’ αυτό ελευθερία για τα άτομα και μόνο εφόσον η εξουσία του κράτους επαυξάνει τη δύναμη των ίδιων των ατόμων.

Η τελική σύνθεση των κοινωνικών αντιθέσεων δεν κατορθώνεται από την κυριαρχία του νόμου, αλλά από τους πολιτικούς θεσμούς που ενσαρκώνουν τον νόμο: από το κατάλληλο κράτος.

Ποιά μορφή κυβέρνησης διασφαλίζει καλύτερα αυτή την ενσάρκωση αποτελώντας έτσι την ανώτερη μορφή ενότητας του μέρους με το όλο;

η κληρονομική μοναρχία

Συμβολή του Χέγκελ στη φιλοσοφική σκέψη

Αναγωγή της **διαλεκτικής των αντιθέτων** σε οντολογική και επιστημολογική συνιστώσα της γνώσης.

Εισαγωγή της έννοιας **της καθορισμένης άρνησης και διαφοράς** ως ειδοποιό στοιχείο του Είναι και της σκέψης > καθορίζει την πορεία της μετέπειτα φιλοσοφικής σκέψης, από τον Μαρξισμό μέχρι και τον μεταμοντερνισμό και μετα-στρουκτουραλισμό.

Ανάδειξη **της σχέσης κύριου και δούλου**.

Η ελευθερία ως καθορισμένη άρνηση και έλλογος αυτοκαθορισμός του ατόμου και του κράτους.

Κριτική στον Χέγκελ

- Νομιμοποίηση της κεντρικής εξουσίας του μονάρχη στο όνομα του Λόγου
- Νομιμοποίηση της ταξικής διαστρωμάτωσης του καπιταλισμού > αναπαραγωγή και νομιμοποίηση της σχέσης κυρίου και δούλου
- Κεντριοποιημένη άρα και διαστρεβλωμένη πραγμάτωση του ιδανικού της ελευθερίας ως ενότητα του μερικού και του καθολικού.
- Κλειστή εννοιοδότηση της ελευθερίας και του λόγου στο πλαίσιο μιας τυποποιημένης και φορμαλιστικής διαλεκτικής που παραβλέπει την πολλαπλότητα και ετερογένεια του όντος
- Προσπάθεια δημιουργίας ενός κλειστού συστήματος λόγου και εξουσίας (μονάρχης) που δρα αντιφατικά ως προς τις επιδιώξεις του λόγου και της ελευθερίας
- Εκφραστής μιας συντηρητικής πολιτικής προσέγγισης

ΣΥΝΟΨΗ ΘΕΜΑΤΙΚΩΝ

- Το κοινωνικο-ιστορικό και φιλοσοφικό πλαίσιο της σκέψης του Χέγκελ
- Γνωσιολογία και οντολογία Χέγκελ
- Λόγος, ιστορία, ελευθερία
- Εργασία και σχέση κυρίου-δούλου
- Ελευθερία, κοινωνία, κράτος, δίκαιο
- Δίκαιο, βούληση, ελευθερία
- Η θετική ελευθερία
- Συμβολή του Χέγκελ στη φιλοσοφική σκέψη
- Κριτική στον Χέγκελ